

EKOLOŠKI MENADŽMENT

ECOLOGICAL MANAGEMENT

Originalni naučni rad

DOI 10.7251/POS1106035K	COBISS.BH-ID 2909976	UDK 502.14:005
-------------------------	----------------------	----------------

Prof. dr Radovan Klincov¹, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka

Prof. dr Žarko Ristić², Univerzitet za poslovne studije Banja Luka

Sažetak:

Novi talas zabrinutosti za čovjekovo okruženje nastupio je tokom devedestih godina lansiranjem tvrdnje da su ekološki problemi globalnog karaktera. Naime, više nije dovoljno da jedna zemlja vodi pravilnu ekološku politiku. Zagađenom vazduhu ne možete narediti da ne prelazi državnu granicu niti međunarodnoj rijeci saopštiti da ne protiče koritom kroz sve zemlje kojima vijekovima teče. Nova saznanja o oštećenju ozonskog omotača nisu ni saopštena svjetskoj javnosti zbog straha od posljedica za čitavo čovječanstvo, jer se tačno ne zna koliko je vijekova potrebno za obnavljanje "otpada". Čak to nije dovoljno otriježnilo kreator ekološke politike i politike zaštite okruženja. No, i problem "kiselih kiša" u Njemačkoj, "efekat staklenika" u SAD i "učinak otpada" u V. Britaniji nisu dovoljno otriježnili kreator ekološke politike koji nikako da shvate da tržište nije sposobno da odredi cijenu resursa, kao što su voda, vazduh, čisto okruženje i zdrav prirodan pogled, i da je stoga neophodna državna intervencija, kao komplementator koji doprinosi poboljšanju funkcionisanja tržišta.

Ključne riječi: ekološki menadžment, ekološki porezi, zaštita okoline, zeleni marketing, ekološka ekonomija, ekološke investicije.

¹ Prof. dr Radovan Klincov, Tel. +38751/248-335; E-mail: kl.radovan@yahoo.com.

² Prof. dr Žarko Ristić, Mob: +38163/233-090; E-mail: profesor@zarkoristic.com.

Abstract:

A new wave of concern for the environment set off during the nineties, by the launch of the claim that the ecology problems had a global character. Namely, it is no longer enough for a country to lead a correct environmental politics. Polluted air cannot be ordered not to pass a state border, nor can an international river be notified not to flow through countries through which it flows for centuries. New findings on the damage to the ozone layer were not even released to the world public out of fear from consequences to the entire mankind, because it is not familiar how many centuries would be necessary for the "waste" to renew. These findings have not, even, raised the awareness of the creators of the politics of environmental protection and ecology. Also, the problem of "acid rains" in Germany, the "greenhouse effect" in the USA, and the "impact of waste" in Great Britain have not called to their senses the creators of politics of ecology, who seem to have not realized that the market is not able to determine the price for resources such as water, air, clean environment and a healthy view on the nature, and, therefore, that a state intervention is necessary, as a complement part contributing to the improvement of the market functionality.

Key words: *ecology management, ecology tax, environmental protection, green marketing, ecological economy, ecology investments.*

1. EKONOMIJA PRIRODE

Cairncross, u tom kontekstu, nudi dva rješenja, i to: (1) neophodno je da se zna ko je titular određenog prirodnog resursa i (2) neophodno je da se proizvođači i potrošači primoraju da plate stvarne troškove srazmjerno svom udjelu u zagađenju okoline³. U prvom slučaju, vlasnik i potencijalni zagađivač mogli bi da pregovaraju, jer ako je privatni ribnjak u pitanju, onda bi vlasnik vodio računa da ne dođe do pretjeranog ribolova. U drugom slučaju, pak, zajednička kalkulacija proizvođača i potrošača bi u cijenu benzina uključila i troškove sanacije štetnih efekata izduvnih gasova. U tom kontekstu zadatak ekonomista sastojao bi se u tome da odrede cijenu okruženja, kao cijenu bilo kog resursa, kako bi ekonomska politika bila razumna u pogledu oficijelnog postavljanja države prema sadašnjim i potencijalnim zagađivačima po principu cost-benefit analize. Međutim, vlade zasad rade obrnuto: podstiču

³ F.Cairncross, Costing the Earth, Harvard Business School Press, Boston, 1991.

potrošnju energije – subvencionisanjem cijena. Subvencionisanjem poljoprivrede podstiče se upotreba pesticida i vještačkih đubriva. Trajno ukopani lobiji u svoje interese ne brinu zašto SAD subvencionišu državnu industriju, zašto Njemačka subvencioniše rudnike uglja, zašto V. Britanija subvencioniše upotrebu vozila koja su vlasništvo preduzeća itd. To pak pokazuje da ekonomski kompromis između subvencija i ekoloških troškova nije postignut. Još manje je rađeno na problematici formulisanja razvoja koji dopušta ograničeno iskorišćavanje postojećih resursa (sa idejom "sustainable development"). A radi se o održivom razvoju koji ne iscrpljuje rezerve kako bi dotične rezerve ostale za buduće generacije. Dakle, radi se o odnosu prema sadašnjici, kao etičkom pitanju u sklopu sadašnje politike zaštite okoline. Zato je za većinu ljudi danas najvažnije ekološko pitanje u tržišnoj ekonomiji sa kombinovanjem interesa privatnog sektora i državne regulative: "ostaviti potomstvu svet koji je ako ne bolji, a ono barem onakav kakvog su ga sadašnje generacije nasledile"⁴.

Za logističke preduzetnike pouzdanost je važnija od brzine. Sa ekonomske tačke gledišta radi se o tome da se neka roba u pravo vrijeme nađe na pravom mjestu, a sa ekološkog aspekta to treba da bude izvedeno uz najmanje moguće opterećenje okoline⁵. Kriterijum "brzina" nije više od prvorazrednog značaja. Prelaz na sporije, ali ekološki povoljnije transportno sredstvo, sasvim je prihvatljiv u tzv. ekologistici. Kombinacija ekologije, ekonomije i logističkog znanja u strukturnoj projekciji ekologistike navodi savremeno društvo da riješi problem međusobnog usklađivanja drumskog, željezničkog, vazdušnog i vodenog saobraćaja kako saobraćajni problem ne bi postao kočnica privrednog rasta. U strukturi masovnog prevoza sada valja birati ekološki najpovoljniji vid saobraćaja, pogotovo ako dođe do uvođenja naknade za teške prevoze, povećanja poreza na mineralna goriva i uvođenja poreza na emisiju ugljendioksida. Ekologistika već sada pledira na značajno smanjenje troškova putem većeg oslanjanja na brod i željeznicu, koji osiguravaju ekološki bolji tretman robe i ekološki pouzdaniji prevoz⁶.

⁴ Ekonomska politika, br. 2124, od 14. novembra 1992, str. 39.

⁵ Ekonomska politika br. 2126/27, od 28. decembra 1992, str. 52.

⁶ A. Lipietz, Vert esperance -L'avenur de l' ecologie politique, Ed. la D couverte, Paris, 1993.

2. UPRAVLJANJE “ZELENOM EKONOMIJOM”

Cilj II konferencije UN o životnoj sredini i razvoju (u Brazilu od 1. juna do 12. juna 1992. godine) bio je uspostavljanje interakcije između privredne i čovjekove okoline i uravnoteženje ekonomskih i ekoloških ciljeva u okviru ekonomskog odlučivanja i poslovnog menadžmenta. Ove ideje nisu nove, jer je njihova intelektualna osnova formulisana već davne 1971. godine u Švajcarskoj, koja je poslužila za pripremu tzv. Stokholmske konferencije. Tada je, ipak, dramatično istaknuto da je siromaštvo glavni izvor zagađenja životne okoline iz razloga što je ona milijarda svjetske populacije koja živi u siromaštvu, bijedi i oskudici prisiljena iz očaja na juriš na svoje okruženje samo da bi ljudi iz te mase preživjeli i opstali. Kumulativni efekti rušilačkih naleta pojedinaca na prirodu su veliki i opasni, pogotovo kada se kombinuje destrukcija i siromaštvo.

Zbog toga je i Brundland komisija odbacila tzv. nulti rast, pošto je nulti rast posljedica razvoja destruktivnih procesa po okruženje.

A da bi se zadovoljila potreba za rastom, koncepcijski se prelazi na tzv. održivi razvoj u okviru Konferencije UN (pod nazivom EKO 92). Koncept održivog razvoja implicira izmjenu klime, prekogranično širenje zagađenosti vazduha, menadžment otpada, zaštitu i upravljanje zemljišnim resursima, konzervaciju i biološke raznovrsnosti, zaštitu okeana i obalskih područja, i kvalitet snabdijevanja slatkovodnim resursima. Globalni rizici u oblasti bioloških i genetskih resursa upravo primoravaju na ubrzani prelazak na uravnoteženi razvoj, koji mora biti izveden putem podsticaja i regulacionih mjera. To, pak, u tržišnoj ekonomiji podrazumijeva da se troškovi životne okoline ugrađuju u cijene proizvoda koji indukuju rast troškova. A to je taj tzv. princip “zagađivač plata”. Rješenje kroz regulisane mjere podrazumijeva formiranje ekoloških fondova u kojima se koncentrišu sredstva namijenjena strogo za sanaciju životne okoline. Cilj je jasan da se mjere zaštite životne sredine integrišu u ekonomski rast i poslovni menadžment i da se formuliše ekonomska osnova za kooperativnu globalnu alijansu ukoliko se teži da ZEMLJA ostane siguran dom za

humane forme života i za zajedničku budućnost.

Da bi se tokovi svjetske razmjene vratili u zdrave odnose, ugrađivanje ekološko-zaštitnog mehanizma u međunarodnu trgovinu je neminovno. U tom sklopu pojeftinjenje agrarnih proizvoda nije centralni cilj ukoliko se to dešava na račun prirode. Stoga, smanjenje subvencija "zelenih proizvoda" ne mora da znači poželjnu politiku redukcije nasljeđenog protekcionizma ukoliko ekološka supstanca nije ugrađena u strukturi tržišnih cijena. Troškovi proizvodnje ekološki zdrave hrane ne mogu više biti zaobilazni, pošto već čine strukturnu realnost. Uostalom, tržišno konkurentne cijene u međunarodnoj razmjeni ne mogu da zaštite nacionalne prirodne resurse. Zbog toga je za zaštitu okoline potrebno dugoročno finansijsko i tehnološko investiranje koje će se upravo najviše isplatiti u sferi ekološki zdrave agrarne proizvodnje.

Komisija EZ je, poslije dvogodišnjeg pretresa torbice, predložila uvođenje poreza na energiju čija bi osnova (predmet oporezivanja) bila "sadržaj ugljenika u gorivu". Cilj novog poreza, po prijedlogu, jeste da se emisije ugljendioksida stabilizuju na nivou iz 1990. godine, ali i podsticanje efikasnosti energije i stabilnosti snabdijevanja.

Institucionalno posmatrano, Evropska zajednica nema pravo na uvođenje poreza, jer nema fiskalni suverenitet (izvorni), zato porez na energiju mogu da uvedu samo članice EU u formi nacionalnog poreza, koji se uključuje u politiku fiskalne harmonizacije. Ali, fiskalni (i ekonomski) momenat je takav da novo povećanje poreskih tereta ne dolazi u obzir. Rješenje je, stoga, nađeno u smanjenju "drugih" poreza.

3. EKOLOGIJA I EKONOMIJA

"Zeleni ekonomisti" već izrađuju modele za valorizaciju ekoloških troškova i dobiti u nacionalnim ekonomijama kako bi bilansi nacionalnog dohotka prikazivali i promjene u prirodnim bogatstvima. Dejstva trošenja prirodnih resursa treba empirijski verifikovati i kroz izmjenu SNA (Sistema nacionalnih računa i metodologije UN) u koncept nacionalnog, uključujući i one prirodne izvore koji su pod kontrolom čovjeka. Cilj je, dakle, da bilansi

nacionalnog dohotka “pozelenje” kako se ne bi više biljke i životinje tretirali različito (“povećanje stočnog fonda jedne zemlje se uračunava onda kada se ono pojavi, ali se prirast komercijalnih šuma bilježi onda kada se one posijeku”)⁷ U sadašnjem obračunu često se nacionalni dohodak naduvava uključivanjem troškova za sprečavanje zagađivanja. To, pak, znači da se zagađivanje ne računa kao gubitak od društvenog proizvoda. Isto tako, i pad vrijednosti prirodnih resursa prikazuje se kao stavka koja preuveličava neto nacionalni proizvod. Jasno je, pri tome, da je izuzetno teško reći koliko košta idila, ali uništenje šuma prema tržišnim kriterijumima zasigurno predstavlja zbir gubitaka vrijednosti neposječenog drveća i prihoda od drvene građe koji su mogli biti ostvareni⁸. No, i taj kriterijum ne uključuje vrijednost koju šume imaju kao staništa životinjskog svijeta i kao prostor za rekreaciju ljudi. Zbog toga je važno da se izrada nacionalnog bilansa prilagodi potrebama zaštite čovjekove okoline. U početnom stadijumu valjalo bi izgrađivati tzv. bilanse satelite u formi paralelnih bilansa (pored zvaničnih, oficijelnih). Ti “novi” bilansi bi uključivali i promjenu kvaliteta prirodne okoline (na primjer porast zagađenosti vazduha, izumiranje određenih vrsta biljnog i životinjskog svijeta), ali i vrednovanje štete koja se nanosi prirodnim resursima koji nisu tržišno vrednovani. Kod resursa koji nemaju tržišnu vrijednost kontroverzno je pitanje šta treba mjeriti⁹: (a) da li trošak restauracije prirodne sredine u prvobitno stanje ili (b) sumu koju bi potrošači bili skloni da potroše radi poboljšanja kvaliteta životne sredine. Sve u svemu, konvencionalne modele za određivanje bogatstva valja proširiti i obogatiti kako bi se dali adekvatni odgovori “zelenima”, koji populariše nove kalkulacije i obračune. Ekonomisti iz Odjeljenja za unapređenje ruralnih oblasti Univerziteta u Njukaslju već su napravili model obračuna za britansku poljoprivredu i šumarstvo - "Odvojiti za zadovoljstvo koje pružaju zeleni pojasevi i nacionalni parkovi, dodati nešto za sadnju drveća uz efekat upijanja grijača planete - ugljenmonoksida, i, ovakav podržani neto proizvod je 25% veći nego neto proizvod"¹⁰. Niske cijene u rudarstvu, nakaradna ekonomija obima i nacionalne subvencije imaju negativne

⁷ Ekonomska politika, br. 2088, od 6. aprila 1992, str. 52

⁸ Ibidem, str. 52.

⁹ Ibidem, str. 53.

¹⁰ Ibidem, str. 53.

implikacije na ekologiju. Namjenska prodaja državne (javne) zemlje rudarskim kompanijama u bescijenje (12 dolara po hektaru), javno finansiranje rezultata rudarskih istraživanja i poreske olakšice, koje redukuju realne troškove u rudarstvu u SAD su značajno doprinjeli degradaciji ekoravnoteže. Japan nudi širok spektar podsticaja (od zajmova i subvencija, pa sve do poreskih olakšica) za istraživanje i eksploataciju rudnih rezervi. Isto rade Kanada i Australija. Njemačka i francuska vlada garantuju pomoć i direktna finansijska ulaganja, a subvencionišu i projekte u inostranstvu domaćih rudarskih kompanija¹¹. Čak i Svjetska banka finansira povećanje rudarske proizvodnje putem davanja zajmova pod povoljnijim uslovima.

Takva politika eksploatacije prirodnih resursa predstavlja ozbiljnu ekološku prijetnju, jer su stvarni troškovi svjetskog rudarstva skriveni kako u obimnim proizvođačkim subvencijama tako i u nepriznatim ekološkim štetama¹². Niske cijene ruda danas odlikavaju ekstrakciono-distribucionu ekonomiju, za koju ne postoje troškovi obnavljanja ogoljenih šuma, erodirane zemlje, uništenih ili zagađenih rijeka.

Primjena rigoroznih ekoloških zakona sugeriše kanalisanje dijela sredstava prikupljenih poreskim putem iz industrijski razvijenih zemalja u rudarske zemlje trećeg svijeta. Taj mehanizam potpomogla bi Svjetska banka putem provizije na zajmove, koji bi se uslovljavali očuvanjem prirode. Viši stepen reciklaže sirovina i njihova supstitucija manje "malignim" materijalima, dugoročno posmatrano, jesu dodatni mehanizmi u redukciji tražnje koja ekološki posrće. Postepena zamjena komunikacionih bakarnih kablova efikasnijim optičkim vlaknima izrađenih od stakla¹³ reprezentuje, isto tako, budućnost, koju valja podržati poreskim nagradama (a ne samo elementarnim subvencionisanjem rudarstva). Osnivanje novih firmi za sortiranje otpada i firmi za termičke obrade i izgradnju sistema uređaja za spaljivanje otpada i sistema pogona za proizvodnju ambalaža za reciklažu jesu novi izazov Ministarstva za ekologiju, koja putem poreskih beneficija posjeduje instrumente od Ministarstva za finansije.

¹¹ Ekonomska politika, br. 2113/2114, od 5. oktobra 1992, str. 47.

¹² Isto, str. 49.

¹³ Isto, str. 48.

I postavljanje zelenih tačkica na nove proizvode treba alimentirati iz budžeta države.

U ekonomskoj i ekološkoj teoriji i praksi smatra se da najveći dio prirodnih bogatstava ima regenerativni karakter: racionalno korišćenje može obnavljati bogatstvo, a efikasno korišćenje može i povećati bogatstvo u ukupnom obimu. Mineralne sirovine ili sirovine mineralnog porijekla "otkopane iz određenog ležišta ili rudnog tijela" ne mogu se regenerisati niti se mogu formirati druge koncentracije minerala. Kod minealnih sirovina, dakle, može se koristiti samo ono od prirode stvoreno na neponovljivi način. Zbog toga pažnju treba usredsrediti na ekonomske mjere u cilju zaštite čovjekove okoline u filozofiji održivog razvoja. Ekonomski instrumenti u funkciji zaštite životne sredine koriste se kao efikasan oblik zamjene regulative i kao kompliment zakonskoj regulativi, pošto zakonska regulativa ne može uvijek uticati na racionalno korišćenje resursa i na efikasnu zaštitu od zagađivanja¹⁴.

Princip „zagađivač plata“ zapravo reflekuje potrebu institucionalizacije ekoloških poreza i taksa (naknada), i to:

1. diferencirano oporezivanje benzina sa olovom i bez olova,
2. diferencirani porez na promet i carine na uvoz automobila i teretnih vozila sa većom potrošnjom u odnosu na automobile sa nižom potrošnjom i upotrebom bezolovnog benzina,
3. diferencirani porez na promet proizvoda sa ambalažom koju je moguće reciklirati,
4. dodatni porez na promet i carine na cigarete,
5. porez na promet i carine na uvoz vještačkih đubriva, deterdženata i pesticida,
6. selektivno oporezivanje proizvoda (s ciljem da se uspostave takvi odnosi cijena koji će stimulisati potrošnju proizvoda čija proizvodnja i upotreba manje zagađuje okolinu),
7. oslobođenje od poreza na dobit preduzeća (za zagađivače i proizvođače koji novom tehnologijom smanjuju emisiju i upotrebu zagađujućih materijala)

¹⁴ Ekonomska politika, br. 2108, od 24. avgusta 1992, str. 31.

8. oslobađanja od poreza na dodatu vrijednost i uvođenje poreza na korišćenje prirodnih resursa putem poreza na dobit uz ukidanje poreza na promet sekundarnih sirovina (kako bi se podstaklo prikupljanje i prerada otpadnih materija),
9. uvođenje takse za zagađivanje, kao naknade za troškove ispuštenih otpadnih materija,
10. uvođenje taksa za proizvođače čiji proizvodi u procesu proizvodnje ili upotrebe zagađuju okolinu,
11. uvođenju kazni za zagađivače koje treba prisiliti na uvođenje nove tehnologije,
12. postojanje subvencija kao pomoć pri investiranju u čistu tehnologiju i
13. uvođenje naknade za zagađivanje, za korišćenje deponija, za korišćenje prirodnih izvora i prostora (koje bi se primjenjivale za ispuštanje zagađujućih materija u vazduh, vodu i zemljište, za odlaganje čvrstih i opasnih otpadaka po deponijama, i za pokriće troškova sanacije prirodnih izvora i prostora).

U cjelini posmatrano, u gotovo svim zemljama savremenog svijeta traže se i iznalaze instrumenti i mehanizmi za sprovođenje tzv. Beganske deklaracije o održivom razvoju, koja insistira na ekonomskom respektovanju obaveza na osnovu uzimanja iz prirode - tzv. dug prema prirodi. U industrijski razvijenim zemljama već su uvedene tzv. naknade za rudno blago, naknade za mineralne sirovine i rudničke naknade, što u suštini reflektuje izdvajanja dijela sredstava (obračunatih po jedinici proizvoda) kao naknadu za obnovu raspoloživog prirodnog bogatstva za uzeto iz raspoloživih prirodnih fondova rezervi i za vraćanje duga za prirodu. Međutim, pijesak i šljunak imaju gotovo svi regioni svijeta, a naftu i dijamante imaju samo neki regioni (zbog neravnomjernog rasporeda mineralnih sirovina). Zbog toga je ekonomski opravdano postojanje tzv. naknade za mineralne sirovine na selektivnim osnovama u zavisnosti od vrste mineralne sirovine¹⁵. Ova izdvajanja bi ulazila u cijenu koštanja jedinica proizvoda, a koristila bi se za otplatu dugova prema prirodi. Dug za prirodu bi inkorporirao naknadu za korišćenje mineralne sirovine i naknadu za štetu nanijetu sredini.

¹⁵ Ibidem, str. 32.

4. EKOLOŠKI POREZI

Porezi u tržišnim privredama sve više postaju instrument politike zaštite čovjekove okoline uprkos intencijama kreatora fiskalnih politika o neutralnosti poreza u zemljama OECD i EU. Naime, u fiskalnoj praksi se pokazalo da su porezi manje efikasni kroz princip neutralnosti, pogotovo ako su proizvođačke i potrošačke aktivnosti generatori degradacije ekoravnoteže. Zbog toga, uvođenje modernog ekološkog poreza valja shvatiti kao fiskalni pritisak na ponašanje aktera koji zagađuju okolinu u smislu očuvanja životne okoline, restauracije čovjekove sredine i smanjenja štetnih implikacija proizvođača i potrošača po prirodni ambijent. U tržišno orijentisanim poreskim sistemima uvođenje ekoloških poreza nema za zadatak povećanje prihoda državnog budžeta već obogaćivanje mehanizma upravljanja “zelenom ekonomijom” i diversifikaciju instrumentarijuma ekološkog menadžmenta. Doduše, i prije institucionalnog aranžiranja ekoloških poreza u tržišnim ekonomijama zemalja OECD egzistirale su poreske pogodnosti u sistemu indirektnog i direktnog oporezivanja u funkciji zaštite čovjekove okoline i kontrole zagađenosti. Ekološki poreski podsticaji naročito su se koristili pri obračunu tzv. ubrzane amortizacije za opremu koja štiti životnu okolinu od zagađenosti. Njih je nadopunjavao sistem posebnih poreskih dažbina, koje su opterećivale motorna goriva, određene motore i pojedine oblike energije. Ove dažbine su uvedene iz neekoloških razloga, ali su tokom osamdesetih godina (kada su izvršene relativno radikalnije poreske reforme u zemljama OECD) poprimile ekološku dimenziju (porezi na upotrebu motornih vozila, porezi na energiju, porezi na plastične kese, porezi na đubriva i dr.).

Porezi na motorna goriva podrazumijevaju oporezivanje po višim stopama ili oporezivanje dodatnim porezima (taksama). Danas se u gotovo svim zemljama Evrope različitim poreskim stopama oporezuju različite vrste motornih goriva. Niža stopa važi za dizel goriva za motorna vozila koja se koriste u poslovne svrhe. Više poreske stope primjenjuju se na benzin, bezolovni benzin i dizel gorivo, koji se ne koriste u poslovne svrhe. No, i oporezivanje ostalih izvora energije je različito po zemljama, naročito kada su u pitanju ekološki porezi na energetske izvore i tzv. karbonski porezi. Karbonski

porez na fosilna goriva (u zavisnosti od sadržaja ugljenika u njima) prva je uvela Finska. Oslobođenje sumpora pri sagorijevanju ulja, uglja i treseta je, takođe, predmet oporezivanja u zavisnosti od količine sumpora. Švedska je, za razliku od Finske, uvela više poreza na ugljenik. U energetsom sektoru uveden je ekološki porez na ulje, ugalj, prirodni gas i tečni petrolej gas, dok je u sektoru transporta uveden ekološki porez na benzin i dizel gorivo. Na pomolu je i uvođenje ekološkog oporezivanja domaćeg vazdušnog saobraćaja. Konačno, značajno je pomenuti i uvođenje direktnih poreskih dažbina na oslobođenje NOx u velikim pećima sa godišnjom proizvodnjom od najmanje 50GWh¹⁶.

Oporezivanje motornih vozila u zemljama OECD je, isto tako, sa ekološkim ciljem tempirano, ali ne u formi novih poreza već kao dodatni na već postojeći opšti porez na promet, odnosno potrošnju. U pravilu, porez na promet ovih motornih vozila je viši od poreza na promet bilo kog proizvoda (koji, naravno, ne spada u domen luksuza). Holandija, kao članica EU, uvela je sistem različitog oporezivanja motornih vozila. Visina poreske stope zavisi od ekoloških karakteristika vozila. Jedino su takse za registraciju vozila nešto niže. Promet motornih vozila u Velikoj Britaniji oporezovan je porezom na dodatu vrijednost (sa standardnom stopom od 15%) i specijalnim porezom na motorna vozila (sa stopom od 10% na pet šestina vrijednosti novog vozila). Norveška, pak, praktikuje različit sistem poreza na motorna vozila. Poreski podsticaji su ugrađeni u sistem oporezivanja motornih vozila sa katalizatorom, ali i za vozila koja upotrebljavaju bezolovni benzin i za vozila koja koriste gas kao pokretačku snagu. I u Finskoj je sistem poreza na promet vozila različit. On zavisi od toga da li je vozilo snabdjeveno katalitičkim konvertorom. Inače, za motorna goriva su povećane poreske stope iz ekoloških razloga. Konačno, u Grčkoj su institucionalno ugrađeni poreski podsticaji kao nagrada za ubrzano isključivanje starih modela motornih vozila iz upotrebe. Različite poreske stope su usvojene i na promet motornih vozila. Kriterijum za diferencijaciju poreskih stopa polazi od ekoloških karakteristika vozila. Standardi o prečišćavanju izduvnih gasova jesu dodatni kriterijumi, ali porez na promet motornih vozila prate godišnje dažbine pri registraciji motornih vozila, koje su,

¹⁶ Ekonomska politika, br. 2088, od 6. aprila 1992, str. 46

takođe, različite u zavisnosti od ekoloških osobina vozila. Ove takse su veće za vozila koja se koriste u poslovne svrhe i zavise od kapaciteta mašine. U Velikoj Britaniji godišnje takse za registraciju plaćaju se u formi akcija. U ostalim zemljama EU one figuriraju ili kao dažbine ili kao takse sa fiksnom sumom.

U zemljama OECD iz ekoloških razloga egzistira specijalno oporezivanje određenih proizvoda i to: (a) u Švedskoj, Danskoj, Finskoj i Norveškoj oporezuje se prodaja pića u kontejnerima i kutijama (pogotovo ako se kutije bacaju u smeće), (b) u Švedskoj i Norveškoj se oporezuju akumulatori i baterije (pogotovo ekološki štetni akumulatori koji "vuku" više poreske stope), (c) u SAD, Danskoj i Finskoj CFSs jeste predmet tzv. ekološkog oporezivanja, (d) u Italiji je uvedeno oporezivanje plastičnih kesa (pogotovo kesa koje se ne raspadaju bakteriološkim putem), (e) u Danskoj se određeni proizvodi, u zavisnosti od ekoloških karakteristika, oporezuju VAT-om sa diferenciranim poreskim stopama od 6 do 20%. U zemljama OECD prisutno je i tzv. oporezivanje poljoprivrednih inputa i to: (1) u Finskoj je uvedeno oporezivanje fosfatnih đubriva, a na pomolu je i oporezivanje sastojaka nitroгена, (2) u Švedskoj je uvedeno petodstotno ekološko oporezivanje prodajne cijene đubriva čiju strukturu komponuju fosfati i nitrogeni, (3) u Austriji je uvedeno poresko zahvatanje upotrijebljenih količina đubriva već u toku osamdesetih godina, (4) u Norveškoj je uvedeno sedamodstotno ekološko oporezivanje velikoprodajne cijene đubriva i (5) u Švedskoj je uvedeno poresko storniranje tereta na svakoj ekološkoj inovaciji na proizvodima.

Konačno, u gotovo svim zemljama OECD i EU ekološka poreska komponenta prisutna je i kod direktnih poreza, a naročito kod oporezivanja dobiti korporacija. Investicije u čiste tehnologije i ekološku opremu „vuku“ relativno značajne poreske privilegije u vidu specijalnih podsticaja. Ubrzana amortizacija i poreski kredit, kao dodatni stimulanzi poreske politike, veoma prate zamjenu starije (više zagađujuće) kapitalne opreme, ali i nova domaća i inostrana ulaganja u ekološku sferu reprodukcije.

5. EKOLOŠKI MENADŽMENT

Američki ekonomisti već se zalažu za nov način izračunavanja nacionalnog blagostanja, i to ne samo preko bruto nacionalnog dohotka. Po Robertu Konstanci i Lajzi Vajgner nova računica treba da uključi doprinos prirode ekonomiji. Oni navode primjer da društveni proizvod uzima u obzir samo vrijednost drveta posječenog u šumi, ali ne i to što šuma čuva zemljište, čisti vazduh i vodu, omogućava život divljači, pruža rekreaciju i zabavu. Zbog toga se Konstanca i Vajgner zalažu da se u ekonomsku računicu uključi prirodno bogatstvo, kao što je zemljište i atmosfera, biljna i životinjska biomasa. Oni su, u tom kontekstu, izračunali da vrijednost hektara močvarnog zemljišta uz obalu Luizijane nije 1.250 dolara (za koliko se prodaje), već između 6.250 i 42.500 dolara kad se uzme u obzir to što su posjetioci spremni da plate za komercijalni ribolov, lov, rekreaciju i zaštitu od oluja. Kao osnov uzeli su podatke o tome koliko korisnici plaćaju put u to područje i dodali su vrijednost sunčeve energije akumulirane u biljkama koje su baza za ribe i divljač, čija se ekonomska vrijednost može mjeriti.

U teoriji i praksi na pomolu je nova kombinacija ekologije i marketinga u formi ponude nove serije proizvoda oslobođenih štetnih supstanci. Propagande i promotivne kompanije sada izbacuju etikete zdravog i zelenog, što više nije samo problem marketinga, već i sudova časti. Tako se pristiglo i do zelenog marketinga kao nove grane marketinške teorije i prakse, odnosno svrsishodne koalicije marketinga i ekologije. Kreatori zelenog marketinga ekološko uništavanje prirode upoređuju majstorski sa opakim bolestima koje ne bole, ali koje neprimjetno odnose ljudske živote. U ekološkom marketingu obično se naglašava da prirodne blagodeti nisu na raspolaganju u neograničenim količinama. Zato valja voditi računa da “novi i novi” proizvodi ne opterećuju okolinu kroz ekološki nekontrolisanu proizvodnju, čiji su menadžeri često profilerski zaslijepljeni. Tehnološki menadžment iz neznanja ekonomije prirode kreira nove tehnologije koje uništavaju okolinu. A svaka “tehnološka isporuka” mnogo košta i sa stanovišta vremena i sredstava i sa stanovišta učinjene ekološke štete. I ekološki oporavak zahtijeva nova ulaganja. Konačno, zaštita okoline javlja se kao novi ograničavajući faktor na putu uvećavanja kapitala, jer dodatni ekološki troškovi u

dugoročnom trendu mogu da degradiraju oplodnju kapitala.

Zemlje EU već se utrkuju u procesu promovisanja zaštite okoline kao svojevrzne izvozne djelatnosti, koja unosno plasira različite uređaje i opremu za kontrolu zagađivanja vazduha i otpadnih voda. Tako ekološki izvoz postaje ekonomski bum, sa dugoročno isplativim investicionim aranžmanima. Preduzetništvo već okupira ekološku sferu reprodukcije, a zeleni marketing istražuje i preporučuje šta proizvoditi bez narušavanja planetarne ravnoteže.

Odnedavno je u SAD uveden novi imidž u formi novog trgovačkog i tržišnog simbola koji se nominuje kao “zeleni krst”. “Zeleni krst”, kao novi zaštitni znak, pojavljuje se samo na specijalnoj ambalaži od veoma visokog procenta recikliranog materijala. Poslovni uspjeh “zelenog krsta” nagnao je američke propagandiste da lansiraju tzv. zeleni pečat koji nose specijalni proizvodi koji najmanje štete okolini, prirodi i čovjeku. Tako je zeleni marketing, sa promocijom novih ekoloških ideja, postao novi instrument za očuvanje harmonije prirode i čovjeka. Na to se već nadovezuje tzv. ekološki menadžment koji proizvođačima “uspješno nameće” tzv. proizvodnju ekološki ispravne odjeće. Zbog toga, proizvodnja koja respektuje ekološke principe ima sjajnu ekonomsku budućnost.

Proizvodnja na ekološkim principima mora anticipativno uključivati zeleni marketing, dakle, na početku samog proizvodnog procesa, a ne na kraju proizvodnog lanca kada se proizvodi stavljaju u atraktivno našminkanu ambalažu jer istraživanje tržišta sa stanovišta ekoloških potreba postaje izuzetno važan segment marketing kompanija koje proizvođačima sugerišu najisplativije načine povezivanja ekologije, estetike, biznisa i etike. A ekološki dizajneri moraju biti podstaknuti da eksperimentišu sa radikalnim potezima oslobađanja proizvoda od ambalaže ili višenamjenske upotrebe ekološke ambalaže, koje pametna ekonomska politika treba da podrži kreditnim beneficijama i poreskim koncesijama.

Ekologija je ušla u dnevnu konverziju između dužnika i povjerilaca onog trenutka kada je ukupna nominalna vrijednost latinoameričkog duga neznatno smanjena zahvaljujući snažnom amortizujućem efektu prakse konverzije duga. Dotičnim trampama relativno značajna sredstva ubrizgavana su u razvoj privrede u vidu tzv. dioničarskog kapitala preduzeća (debt for equity swaps), koja se

reprivatizuju. Dijalog interesa povjerilaca i dužnika je izuzetno olakšan primjenom specijalnog vida konverzije duga koji se ogleda kroz otpis duga (dijela) za ekološko očuvanje zelenog kontinenta (debt for nature swaps)¹⁷.

Današnji svijet pati zbog povećanja zagađivanja čovjekove okoline i smanjenja ozonskog omotača. I naučnici pate, jer ne znaju da objasne kako će se to odraziti na poljoprivredne prinose, na zdravlje stanovništva, na nivo mora, na dužinu života ljudi, na porast temperature, na društveno-ekonomski razvoj, na životni standard građana. Zbog toga, ekološka pitanja postaju sve više ekonomska, mada se ekološki problemi sve više premještaju u ravan ekonomske nauke, koja već kreira nove finansijske instrumente za simultano rješavanje razvojnih i ekoloških problema¹⁸. Jedan od najnovijih finansijskih instrumenata koji je pokazao svu svoju djelotvornost jeste debt for nature swaps, putem kojeg se zaduženim zemljama oprašta dio inostranog duga u zamjenu za povećanje investicije države u domenu očuvanja ekoloških dobara od značaja za cijelu u planetu¹⁹. „U suštini, tim procesom svim zarađuju: zemlja dužnik, jer faktički otkupljuje inostrani dug domaćom valutom i to uz popust, i zemlje povjerioci, jer ne moraju da investiraju svjež novac za očuvanje čovjekove okoline već upotrebljavaju novac od dužnika koji najvjerojatnije nije ni bio naplativ.“²⁰

Danas se i ograničavanje stope rasta ispuštanja ugljendioksida može rješavati na ekonomski način (pored već poznatog tehnološkog racionalisanja upotrebe energije). Visoki troškovi novih tehnologija, koje redukuju ispuštanje ugljendioksida, sa ekonomskog stanovišta nemaju opravdanje iz prostog razloga što nametnuto povećanje proizvodni troškova iz ekoloških motiva smanjuje konkurentnosti firme i tržišnu kompetitivnost zemlje. Zbog toga je lansiran sistem u kojem sve države savremenog svijeta dobijaju dozvole za zagađivanje (na osnovu dozvoljene količine ugljendioksida). „Ideja o međunarodnoj trgovini kvotama za zagađivanje je zaokupila svjetsku pažnju, jer omogućava svakom ekonomskom agentu (u ovom slučaju

¹⁷ Ekonomska politika, br. 2091/2092 od 27. aprila 1992. g, str. 44.

¹⁸ Ekonomska politika, br. 2102 od 13. jula 1992, str.47-48.

¹⁹ Ibidem, str. 48.

²⁰ Ibidem, str. 48.

državi) da bira da li želi da investira u tehnologiju koja će sputavati dalje zagađivanje ili želi da otkupi pravo neke druge države (koja zagađuje ispod svoje kvote) i tako nastavi da proizvodi sa starom tehnologijom²¹. Potencijalno tržište za investiranje u nove tehnologije za redukovanje zagađenosti na ekonomsko-ekološkim principima jesu gotovo sve postsocijalističke zemlje, koje bi na jeftiniji način došle do svježeg kapitala.

Ekološke sile današnjice nisu samo ikonografije „novog svijeta“ nego i neumoljivi pokazatelji prikrivenih tendencija i povremenih erupcija modernog varvarstva preobučenog u državni interes, ekotehnološkom dominaciju, vojnoindustrijski kompleks i etnocentričku politiku²². Neodgovorne političke elite već rasipaju nacionalno bogatstvo, prekomjerno eksploatišu prljavu tehnologiju i neekonomski iscrpljuju prirodne resurse. Destrukcija sistema tako prelazi u destrukciju ljudi u vidu razaranja materijalne i duhovne kulture, ljudske psihe i morala, životne i radne okoline. Ekološki standardizovana hrana svijeta je rezervisana samo za najelitnije segmente bogatog svijeta, dok je zagađena hrana prikovana kao privilegija samo za one koji uopšte nemaju šta da jedu. Tako se nasrnulo na čovjeka i na ljudska osnovna prava uopšte, čak i u monolitnim društvima čija se ruinirana ekonomsko-tehnološka struktura raspada jednako kao i njihova ideološka matrica.

Prelaz u postindustrijsko društvo imao je za cilj stvaranje kvalitativno novih uslova za ekonomski rast i tehnološki razvoj, koji u razvojnu igru ubacuju nove sofisticovane ekonomske faktore, kao što su znanje, informacije, nove tehnologije, upravljanje inovacijama. Filozofi - humanisti, teoretičari nekonvencionalni ekonomisti i praktičari - aktivisti čak su preokrenuli ekološki pogled na svijet. Sa globalnog stanovišta svi se ekonomsko-ekološki problemi opserviraju kao planetarna pitanja u strukturi vladajućih doktrina i naučnih paradigmi današnje ekonomije, socijalne teorije, prirodne nauke i tehnologije. Ekološka racionalnost ponovo razotkriva činjenicu da je očuvanje prirodnih resursa i uspostavljanje prirodne ravnoteže na kojima počiva današnji život refleksija nove ekonomske filozofije u kojoj je prihvaćena ekološka standardizacija, redukcija tehnološkog

²¹ Ibidem, str. 48.

²² D. Đokić, Ekologija - taj vrli novi svet, Ekonomska politika, br. 2121, od 23. novembra 1992.

i potrošačkog zagađivanja, ekoreciklaža, ekološko zakonodavstvo i edukacija, ekološka istraživanja i ulaganja u zaštitu ljudskih bića i njihovu duhovnu kulturu, psihičku ravnotežu, mentalno i moralno zdravlje ljudi.

Danas se i ograničavanje stope rasta ispuštanja ugljendioksida može rješavati na ekonomski način (pored već poznatog tehnološkog racionalisanja upotrebe energije). Visoki troškovi novih tehnologija, koje redukuju ispuštanje ugljendioksida, sa ekonomskog stanovišta nemaju opravdanje iz prostog razloga što nametnuto povećanje proizvodni troškova iz ekoloških motiva smanjuje konkurentnosti firme i tržišnu kompetitivnost zemlje. Zbog toga je lansiran sistem u kojem sve države savremenog svijeta dobijaju dozvole za zagađivanje (na osnovu dozvoljene količine ugljendioksida). „Ideja o međunarodnoj trgovini kvotama za zagađivanje je zaokupila svjetsku pažnju, jer omogućava svakom ekonomskom agentu (u ovom slučaju državi) da bira da li želi da investira u tehnologiju koja će sputavati dalje zagađivanje ili želi da otkupi pravo neke druge države (koja zagađuje ispod svoje kvote) i tako nastavi da proizvodi sa starom tehnologijom²³. Potencijalno tržište za investiranje u nove tehnologije za redukovanje zagađenosti na ekonomsko-ekološkim principima jesu gotovo sve postsocijalističke zemlje, koje bi na jeftiniji način došle do svježeg kapitala.

Ekološke sile današnjice nisu samo ikonografije „novog svijeta“ nego i neumoljivi pokazatelji prikriivenih tendencija i povremenih erupcija modernog varvarstva preobučenog u državni interes, ekotehnološku dominaciju, vojnoindustrijski kompleks i etnocentričku politiku²⁴. Neodgovorne političke elite već rasipaju nacionalno bogatstvo, prekomjerno eksploatišu prljavu tehnologiju i neekonomski iscrpljuju prirodne resurse. Destrukcija sistema tako prelazi u destrukciju ljudi u vidu razaranja materijalne i duhovne kulture, ljudske psihe i morala, životne i radne okoline. Ekološki standardizovana hrana svijeta je rezervisana samo za najelitnije segmente bogatog svijeta, dok je zagađena hrana prikovana kao privilegija samo za one koji uopšte nemaju šta da jedu. Tako se nasrnulo na čovjeka i na ljudska osnovna prava uopšte, čak i u

²³ Ibidem, str. 48.

²⁴ D. Đokić, Ekologija - taj vrli novi svet, Ekonomska politika, br. 2121, od 23. novembra 1992.

monolitnim društvima čija se ruinirana ekonomsko-tehnološka struktura raspada jednako kao i njihova ideološka matrica.

Prelaz u postindustrijsko društvo imao je za cilj stvaranje kvalitativno novih uslova za ekonomski rast i tehnološki razvoj, koji u razvojnu igru ubacuju nove sofisticovane ekonomske faktore, kao što su znanje, informacije, nove tehnologije, upravljanje inovacijama. Filozofi - humanisti, teoretičari nekonvencionalni ekonomisti i praktičari - aktivisti čak su preokrenuli ekološki pogled na svijet. Sa globalnog stanovišta svi se ekonomsko-ekološki problemi opserviraju kao planetarna pitanja u strukturi vladajućih doktrina i naučnih paradigmi današnje ekonomije, socijalne teorije, prirodne nauke i tehnologije. Ekološka racionalnost ponovo razotkriva činjenicu da je očuvanje prirodnih resursa i uspostavljanje prirodne ravnoteže na kojima počiva današnji život refleksija nove ekonomske filozofije u kojoj je prihvaćena ekološka standardizacija, redukcija tehnološkog i potrošačkog zagađivanja, ekoreciklaža, ekološko zakonodavstvo i edukacija, ekološka istraživanja i ulaganja u zaštitu ljudskih bića i njihovu duhovnu kulturu, psihičku ravnotežu, mentalno i moralno zdravlje ljudi.

6. EKOLOŠKA STRATEGIJA SVJETSKIH KOMPANIJA

Za svaku transnacionalnu kompaniju (korporaciju) poslovni uspjeh postaje sve zavisniji od preciznog predviđanja budućih trendova u poslovnom okruženju firme. To je danas od izuzetne važnosti za menadžere koji pokušavaju da kreiraju sliku poslovnog okruženja. Upravljačke strukture u razvijenim tržišnim privredama prinuđene su da respektuju rasprostranjeno mišljenje populacije koja već odbija da prihvati visok stepen degradiranosti okoline. A kada je okolina u pitanju, kompanije su prinuđene da poslovno odgovornije reaguju na zabrinutost javnosti za neminovno zagrijavanje planete. Nastupajuće poslovne godine jesu predstojeći izazovi poslovanja preduzeća, pošto ekologija postaje opredjeljujući faktor biznisa u budućnosti. Vodeći svjetski menadžeri već se pomno pripremaju da odgovore zahtjevima strogo ekološkog zakonodavstva i zahtjevima potrošača koji sve više

insistiraju na ekološkoj komponenti kvaliteta proizvoda.

Privrednici osjećaju svoju ključnu ulogu u zaštiti okoline pošto su već shvatili da su poslovni procesi dominantan izvor pritiska na životnu sredinu. I kao što je zapošljavanje ključni preduslov socijalnog osiguranja, tako je i zaštita okoline postala vodeći preduslov poslovanja preduzeća. Ekološki senzibilna javnost pruža šansu profitno orijentisanim menadžerima da oboje „zeleno“ poslovno planiranje i da diversifikuju pristupe organizaciji poslovanja, knjigovodstvu, bilansiranju uspjeha, poslovnim finansijama, marketingu, menadžmentu i odnosima s javnošću, kako bi se stekla ekološka reputacija koja predominantno opredjeljuje odluke potrošača o kupovini (ekološki kvalitetnih) proizvoda. Ekološki prosvećeni potrošači u civilizovanim društvima tržišne orijentacije spremni su da koriste (na organizovan način) potrošačku moć i na tržištu i da vrše pritisak na industriju. Proizvođači su već osjetili da tražnja ekološki prihvatljivih proizvoda bilježi uzlazni trend na razvijenim tržištima savremenog svijeta. U međunarodnim razmjerama dramatičan zaokret u preferencijama potrošača „guta“ dodatna ekološka troškovna opterećenja. I, gle čuda, to se smatra novom šansom za konkurentski uspjeh, koji pritiska vodeće menadžere da priznaju naglašenu potrebu formalizovanja nove razvojne strategije firme koja uključuje novi marketinški pogled na svijet. Nova poslovna filozofija mora posebno da vodi računa o relativno snažnom segmentu sektora stanovništva koji je voljan da plati proizvode koji zadovoljavaju ekološke standarde. Međutim, menadžer mora da vodi računa o neumitnoj istini da će određeni proizvodi postati neprihvatljivi za potrošače ekološkog kvaliteta. U kratkoročnim vremenskim sekvencama multinacionalne kompanije mogu ostvarivati visoke profite zaobilaženjem ulaganja u ekološka istraživanja kvaliteta proizvoda, ali u dugoročnim vremenskim sekvencama ove kompanije stiču imidž ekološki neosjetljive kompanije, gube mjesto na visoko kompetitivnom tržištu, kasne u prestrukturiranju proizvodnih programa i teže podnose stroge ekološke standarde u budućnosti.

Ekološki pritisci javnosti iznudili su ubrzanu transformaciju vrednovanja menadžerskog uspjeha, koji, pored uobičajenih upravljačkih performansi zasnovanih na rastu kvantuma profita, inkorporira i dugoročnu komponentu sposobnosti razvijanja timova, koji i poslovno i ekološki uspješno uvode kompaniju u 21. vijek, sa

usredsređenošću kompanije na ekološke probleme, sa visokim ekološkim moralom zaposlenih, sa perfekcionisanom proizvodnjom tzv. zelenih proizvoda. I poruke javnog mnjenja savremene zapadne civilizacije idu u tom pravcu iz prostog razloga što su kompanije u potpunosti odgovorne za uticaj svojih proizvoda i za pritisak svojih tehnologija na životnu okolinu. Menadžeri su ekološki pritisnuti javnim mnjenjem, a kompanije su suočene sa ekološkom odgovornošću pred zakonom. U tom smislu kompanije sa svojim menadžerima formulišu interne ekološke programe i time preuzimaju punu odgovornost za polutante koje emituju i za recikliranje. Brojne kompanije već tragaju za ekološkom perfekcijom i za redukcijom ekoloških rizika koji su inherentni proizvodnim procesima i proizvodima. Budući ekološki monitoring imaće za zadatak da osmotri negativne uticaje na okolinu i poštovanje ekoloških standarda sa izvedenim efektima na planu podizanja nivoa ekološke svijesti i uštede firmi. Monitoring timovi imaće priliku da upoređuju ekološke performanse proizvodnih procesa i proizvoda sa ekološkim standardima i da obezbjeđuju njihovu usklađenost bez obzira na to što ekološko sučeljavanje troškova i koristi stvara probleme u poslovanju kompanije. Međutim, i pored toga, budućnost na tržištu pripadaće samo kompanijama sa ofanzivnom ekološkom strategijom razvoja proizvoda čiji industrijsko-proizvodni ciklus anglobira četiri faze u vidu:

1. ekstrakcije sirovina,
2. proizvodnje robe,
3. upotrebe proizvoda i
4. odlaganja proizvoda poslije upotrebe (i reciklaža).

Tome se sada pridodaju zahtjevi za minimiziranjem ekoloških uticaja proizvoda kojima istekne vijek upotrebe i za eliminisanjem uočenog problema deponovanja otpada. U ekološki redefinisanoj poslovnoj strategiji kompanije postaju potpuno odgovorne za životni ciklus proizvoda, počev od faze proizvodnje pa sve do faze otpada i ponovne upotrebe. Proizvodni procesi budućnosti, samim tim, moraju biti podešeni rekreiranju kružnog toka i inputa i autputa sa modularnim dizajnom koji kombinuje relativno kratke tehnološke cikluse i dugi rok upotrebe proizvoda sa recikliranjem.

7. ZAKLJUČAK

Dijagnostički aspekt ekološke sfere pokazuje da zemlja nije više beskrajni izazov prostora već konačan termodinamičan sistem i da kriza okoline nije više samo entropija ekosistema već posljedica neadekvatne društvene organizacije, prevaziđenog načina proizvodnje i klimakteričnog razvoja proizvodnih snaga.

Sušтина politike zaštite čovjekove sredine ne ogleda se samo u usklađivanju društveno-ekonomskog, socijalnog i tehnološkog razvoja nego i u usklađivanju ekonomskog i ekološkog razvoja. To je ta novina na koju skreću pažnju teoretičari koji doprinose afirmaciji shvatanja da očuvanje i unapređenje čovjekove sredine postaje „prvorazredna kategorija u sistemu vrijednosti našeg društva“.

Čovjekova sredina poprimila je karakter javnog dobra. Ekodržava je, stoga, ciljna funkcija društvene zajednice. Samim tim, ekološke potrebe impliciraju društvenu intervenciju, jer potencija samoreprodukcovanja prirodne okoline postaje sve više retardni faktor u regeneraciji okruženja, a i ekološki, troškovi se javljaju kao negativna strana eksternih efekata.

Stoga se valja sjetiti Stokholmske deklaracije, u kojoj se ističe: „Čovjek je istovremeno tvorac i proizvod svoje okoline, koja mu daje sredstva za život u fizičkom smislu i koja mu omogućuje intelektualni, moralni, društveni i duhovni napredak. Prirodna bogatstva zemlje, uključujući vazduh, vodu, tlo, floru i faunu, i, naročito reprezentativne uzorke prirodnih ekosistema, treba brižljivim i odgovarajućim planiranjem i upravljanjem, sačuvati za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.“ Na to nas podsjeća i literatura, koja poručuje da čovjekova sredina treba da postane predmet čovjekovog etičkog odnosa prema njojovoj kako prirodnoj tako i društvenoj sredini.

Usklađivanje ciljeva privrednog razvoja i načina proizvodnje sa ekološkim zakonima reprodukcije implicira inovaciju upravljanja proizvodnim procesima za restauriranje „prirodnog“ jedinstva prirode i ljudskog društva i čovjeka i njegove životne sredine. To je ono što se naziva humana ekologija na kojoj se inače s pravom insistira u formi tzv. ekologije čovjeka, koja proučava odnose čovjeka prema živoj i neživoj okolini, odnosno uticaj sredine na čovjeka i vice versa.

LITERATURA:

1. F. Cairncross, Costing the Earth, Harvard Business School Press, Boston, 1991.
2. Ekonomska politika, br. 2124, od 14. novembra 1992, str. 39.
3. Ekonomska politika br. 2126/27, od 28. decembra 1992, str. 52.
4. A. Lipietz, Vert esperance - L'avenur de l'ecologie politique, Ed. la Decouverte, Paris, 1993.
5. Ekonomska politika, br. 2088, od 6. aprila 1992, str. 52
6. Ibidem, str. 52-53
7. Ekonomska politika, br. 2113/2114, od 5. oktobra 1992, str. 47.
8. Isto, str. 48-49
9. Ekonomska politika, br. 2108, od 24. avgusta 1992, str. 31.
10. Ibidem, str. 31-32.
11. Ekonomska politika, br. 2088, od 6. aprila 1992. str. 46. ispraviti
12. Ekonomska politika, br. 2091/2092 od 27. aprila 1992, str. 44.
13. Ekonomska politika, br. 2102 od 13. jula 1992, str. 47-48.
14. Ibidem, str. 48.
15. D. Đokić, Ekologija - taj vrli novi svet, Ekonomska politika, br. 2121, od 23. novembra 1992.

Rad primljen: 18.07.2011.god.

Rad odobren: 28.07.2011.god.